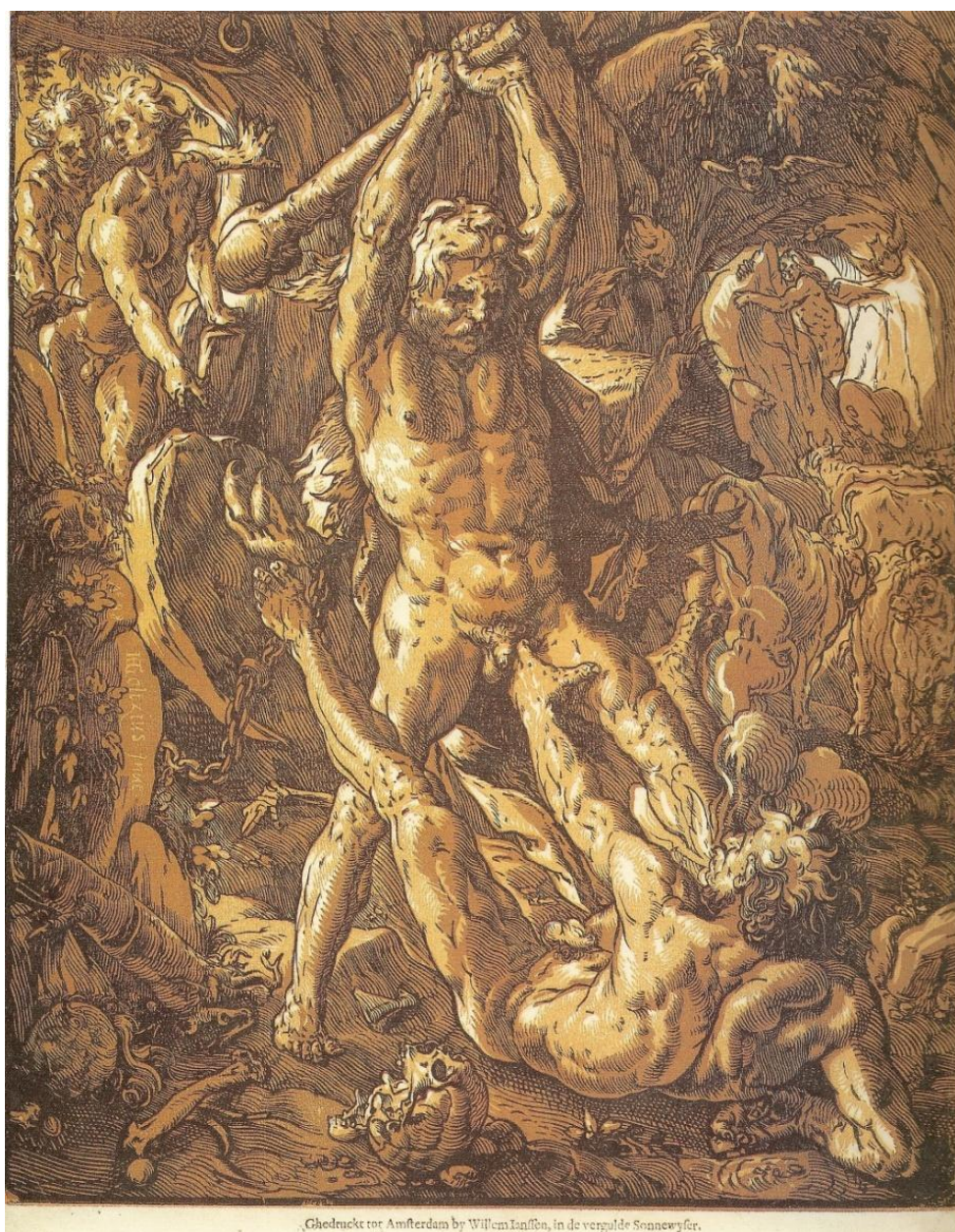

HERCULES EN CACUS, 1588

1-11-2007

Clair-obscurhoutsnede lijnblok in zwart en twee toonblokken, oker en bruin, 408 x 333 mm

Gedateerd en gesigneerd in het toonblok Ao88 *HGoltzius Inue*, links op het rotsblok

Additionele inscriptie onderaan:

Ghedrukt tot Amsterdam by Willem Ianssen, in de vergulde Sonnewyser

Referenties: B. 231; H. 231, TIB 0301.231

Museum of Fine Arts, Boston

Opdracht 2.II Catalogusbeschrijving

Pieter C. Vis, student nummer: 3067785

Onderzoekwerkgroep beeldende kunst voor 1800

Italiaanse, Nederlandse en Duitse grafiek uit de zestiende eeuw

Docent: Dr. Yvonne Bleyerveld

Onderwijsinstituut: Kunstgeschiedenis en Muziekwetenschap

Universiteit Utrecht

Hercules en Cacus, 1588

HET VERHAAL

Cacus was een zoon van Vulcanus, berucht als een van de meest geduchte rovers van Italië. Hij woonde op de Aventijnse heuvel, die toen nog met bossen bedekt was, maar later een deel van de stad Rome werd. Cacus was reusachtig groot en bezat een geweldige kracht. Hij spuwde vuur en vermoordde alle vreemdelingen, die in zijn handen vielen. Boven de ingang van het hol, een ijzingwekkende rotskloof, waarin hij zijn verblijf hield, zag men de hoofden en beenderen van de verslagenen. Een ontzagelijke steen, die twintig stieren niet van hun plaats konden bewegen, diende als deur.

Toen Hercules de runderen van Geryon door Italië dreef en het hol voorbijkwam, roofde Cacus enkele dieren en leidde die, om Hercules te misleiden, achterwaarts in de grot. Op het moment dat Hercules de rest van de kudde voorbij het hol dreef, begonnen de opgesloten te loeien en openbaarden aldus de diefstal. Daarop ontstond tussen Cacus en Hercules een vreselijke worsteling, waarbij de laatste aanvankelijk het onderspit scheen te zullen delven, want hij werd in het hol gedrongen en opgesloten. Hercules rukte echter met zijn schouders een gedeelte van het rotsgewelf uiteen en hernieuwde met verdubbelde kracht het gevecht, waarbij uitgerukte boomstammen en rotsblokken als wapens gebruikt werden. Eindelijk versloeg de godenzoon Cacus.

Hij bouwde daarop een altaar ter ere van zijn vader Iupiter, en wel onder den naam van Pater Inventor, "de vinder". Uit dankbaarheid voor de bevrijding van dit monster hield de arcadische vorst Evander, die zich in Italië had gevestigd en met zijn herders de nabij gelegen stad Pallantium bewoonde, voor Hercules een erediens. Zij brachten hem het eerste offer en voortaan bleef die verering van Hercules als halfgod bestaan.¹

Het verhaal is een episode uit een van de twaalf werken van Hercules: het buitmaken van de runderen van Geryon(es). Het gaat om de diefstal van Cacus van een deel van de runderen die Hercules weer van Geryon had ontnomen. Hercules zoekt de dief op en doodt deze; dat laatste is door Goltzius in een grote houtsnede afgebeeld.

Het verhaal van Hercules en Cacus is minder bekend omdat het een onderdeel is van een van de twaalf werken van Hercules dat niet door alle schrijvers verwoord is. Hiervan bestaan verscheidene versies, zo schrijft Vergilius² over verwurgen van de vuurspugende Cacus, Livius³ over een sterke herder Cacus en Ovidius⁴ over een vuurspugend monster dat met een knots werd verslagen.

Welke versie Goltzius gekend heeft is niet zeker, maar die van Ovidius komt het meest in de buurt, want in diens *Fasti* worden elementen genoemd als een spelonk met nissen, waarin Cacus menselijk armen en schedels bewaarde, het slaan met de knots en het vuurspuwen door Cacus. Maar niet alle details kloppen: Ovidius spreekt over twee gestolen runderen, terwijl op de afbeelding drie runderen te zien zijn. Evenmin heeft de knots drie knoesten en kan Cacus moeilijk als een reusachtig monster op de prent van Goltzius aangemerkt worden.

Opmerkelijk in dit verband is de passage die Karel van Mander wijdt aan Hercules en Cacus. Hij doet dit onder het hoofdstuk 'Wtlegginge, en sin-ghevende verclaringe op den Metamorphosis Publij Ovidij Nasonis', terwijl dit verhaal niet in de Metamorphosen van Ovidius

¹ Naar <http://www.koxkollum.nl/mythologie/mythrechtsc1.htm>

² Vergilius *Aeneas* 8, 261-262

³ Livius *Ab Urbe condita*, 1.7.3

⁴ Ovidius, *Fasti*, 1 543-586

voorkomt.⁵ Van Mander maakt gewag van een knots, een driehoofdige vuurspuwende Cacus die in een spelonk woonde, maar geeft geen verdere details welke Goltzius geholpen zouden kunnen hebben bij het maken van deze voorstelling.

DE VOORSTELLING

Op de grootste chiaroscuro houtsnede die Goltzius ooit gemaakt heeft, is het moment afgebeeld waarop de vuurspuwende Cacus door Hercules gedood wordt. Links onder op de voorgrond liggen het bot van een dijbeen en een menselijke schedel. Linksachter komen twee figuren binnen (herders, die door Cacus om hulp geroepen worden?), terwijl het rotsblok, dat met een ketting de ingang versperde, op de grond ligt. Rechts is een viertal runderen getekend en rechtsachter een menselijk figuur die een rots omklemt, aldus Hercules verbeeldend bezig met het vrijmaken van de ingang.⁶

Het is de enige houtsnede die door Goltzius ook van een datum is voorzien (Ao88), aangebracht in het donkere toonblok. Deze prent wordt gevormd door een lijnblok in zwart, een toonblok in oker en een toonblok in bruin. Beide toonblokken voegen overigens geen elementen aan de compositie toe; ze zijn dus alleen bestemd om kleur (en een signatuur) aan de voorstelling toe te voegen. Uit het feit dat er een tweede wormgaatje in het lijnblok zichtbaar is - in de rechterduim van Cacus - leidde Bialler af dat de hier behandelde prent een latere afdruk is.⁷ De eerste prenten hadden nog maar één gaatje in de knokkel van dezelfde duim.

Er zijn nogal wat suggesties gedaan over kunstwerken die Goltzius geïnspireerd zouden hebben bij het maken van deze prent. Zo noemt Strauss Barendts' *Val van de opstandige Engel* (ca 1562). Ook Pollaiuolo's *Strijd tussen de naakten* is gesuggereerd.⁸

Figuur 1 *Val van de opstandige engelen*
Dirck Barendtz 1562-1566

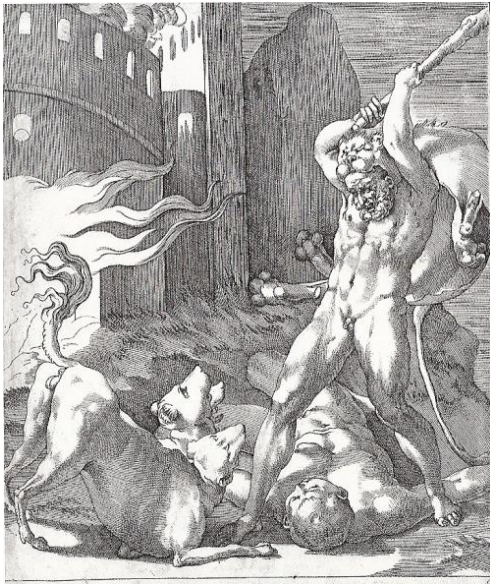
Figuur 2 *Strijd tussen naakten*
Antonio del Pollaiuolo ca 1475

⁵ Mander, Karel van, *Het Schilder-Boeck : waerin voor eerst de leerlustighe lueght den grondt der edel vry schilderconst in verscheyden deelen wort voorghedraghen*, Haarlem 1604 p. 77v

⁶ Orenstein, Nadine M., 'Eindelijk Spranger', in: *Hendrick Goltzius (1558-1617) : tekeningen, prenten en schilderijen*, Zwolle 2003, p. 101

⁷ Bialler, Nancy Ann, *Chiaroscuro woodcuts : Hendrick Goltzius and his time (1558- 1617)*, Amsterdam, Ghent 1992 p. 104

⁸ Ibid.p. 105

Figuur 3 Hercules bevecht Cerberus
Gian Giacomo Caraglio, 1525

Figuur 4 Hercules belaagt Cacus
Gian Giacomo Caraglio, 1525

Ger Lijten meent dat de houding van Hercules en de compositie van de belangrijkste figuren geïnspireerd zijn door een gravure van Gian Giacomo Caraglio, *Hercules bevecht Cerberus* naar een prent uit Rosso Fiorentino's serie *De werken van Hercules*.

Lijten voert voor deze veronderstelling geen argumenten aan anders dan te wijzen op het door Friedrich Antal geconstateerde belang van Caraglio's gravures voor de Noord-Nederlandse maniëristen.⁹ Opmerkelijk is dat Caraglio in dezelfde cyclus wel een Hercules en Cacus heeft afgebeeld in een wellicht onbedoeld humoristische pose, waarbij Cacus aan de staart van de koe trekt terwijl Hercules hem ernstig belaagt (Figuur 4).

Figuur 5 De draak verslindt de metgezellen van Cadmus
Cornelisz van Haarlem, 1588

Orenstein noemt *De draak verslindt de metgezellen van Cadmus* van Cornelisz van Haarlem en wijst op de overeenkomst met de hand op de rug van Cacus.¹⁰ Goltzius zou in hetzelfde jaar eenzelfde compositie in gravurevorm maken. Hij kende dit werk dus zeer goed.

De inscriptie onder de houtsnede van Goltzius geeft interessante informatie over de drukker. Willem Janssen is niemand minder dan Willem Jansz Blaeu (1571–1638), die vooral beroemd is om zijn cartografisch werk. Dankzij deze informatie is de afdruk te dateren tussen 1605 en 1617. Eerder bestond de naam *In de vergulde Sonnewyser* niet en Willem Jansz vermeldde zijn achternaam pas na 1617. Goltzius was echter vanaf 1600 begonnen met schilderen en heeft vermoedelijk nauwelijks bemoeienis gehad met deze afdruk, temeer daar Blaeu in Amsterdam woonde¹¹.

⁹ Lijten, Ger, A. W. F. M. Meij and Museum Boymans-Van Beuningen., *From Pisanello to Cézanne : master drawings from the Museum Boymans-van Beuningen*, Rotterdam, Rotterdam Alexandria, Virginia 1990 p. 75

¹⁰ Orenstein, Nadine M., 'Eindelijk Spranger', in: *Hendrick Goltzius (1558-1617) : tekeningen, prenten en schilderijen*, Zwolle 2003, p. 101

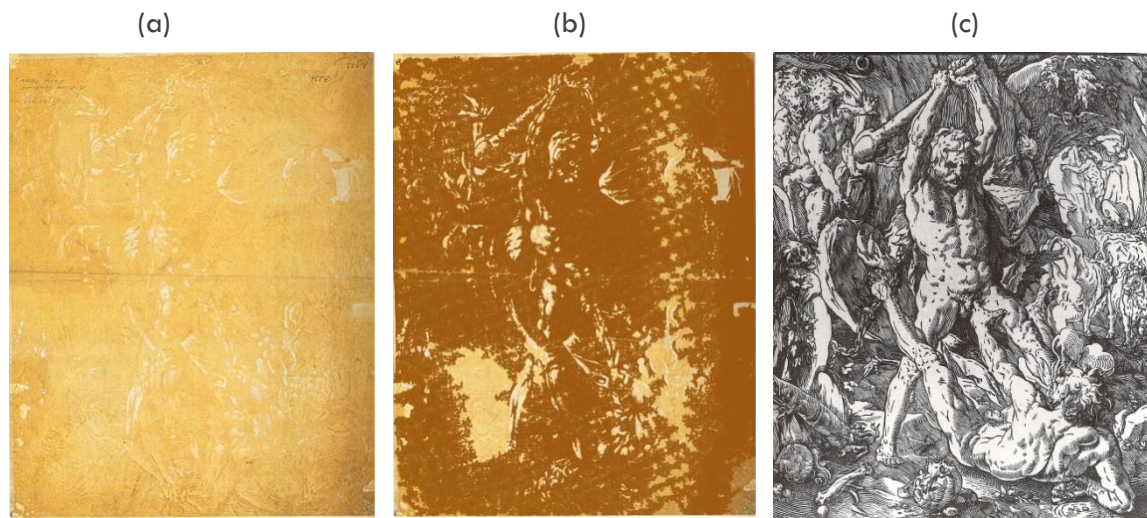
¹¹ Bialler, Nancy Ann, *Chiaroscuro woodcuts : Hendrick Goltzius and his time (1558- 1617)*, Amsterdam, Ghent 1992 p. 83

OVER CLAIR-OBSCUR- OF CHIAROSCUROHOUTSNEDEN¹²

Een clair-obscur (chiaroscuro, helldunkel) is een houtsnede, die in kleur afgedrukt wordt door middel van twee of meer blokken. Veelal gebruikt men een blok voor de zwarte lijnen (lijnblok) en twee blokken voor de kleuren (toonblokken). Ook komt voor dat alleen toonblokken worden gebruikt. De kleuren liggen qua tint vrij dicht tegen elkaar.

De chiaroscuros kunnen in twee groepen onderscheiden worden: (1) de categorie waarbij het lijnblok de compositie bepaalt en de toonblokken alleen kleur toevoegen en (2) een groep waarbij alle blokken zelfstandig bijdragen aan de compositie van de prent. De volgorde van drukken wordt bepaald door te starten met de lichtste tint en te eindigen met de donkerste.

Onze prent behoort dus tot de eerste categorie, zie Figuur 6.

Figuur 6 Goltzius *Hercules en Cacus*, (a) toonblok oker, (b) toonblok bruin schematisch voorgesteld, (c) lijnblok zwart

Hoewel de traditie van houtblokken al vroeg in de middeleeuwen ontstaan is, worden de eerste chiaroscuros pas begin zestiende eeuw gemaakt: de Duitser Hans Burgkmair is de eerste die deze techniek in extenso onderzocht en ontwikkeld heeft.¹³ In Duitsland nam de populariteit snel af, maar in Italië zijn er nog tot in de achttiende eeuw chiaroscurohoutsnedes gemaakt.

In de lage landen kwamen de clair-obscurs met horten en stoten op de markt. Met name in Antwerpen maakten kunstenaars vrij veel prenten in grote diversiteit; Hubert Goltzius, een oom van Hendrick, heeft er een belangrijk aandeel in gehad. In Noord-Nederland kwamen er nauwelijks chiaroscuros voor tot Hendrick Goltzius zich er in 1585 mee bezig begon te houden. Toch worden aan hem slechts achttien zelfstandige clair-obscurs toegeschreven. De gravures van Bartholomeus Spranger, die twee jaar tevoren door Karel van Mander naar Haarlem meegenomen waren, brachten bij de vijftientwintigjarige graficus een stijlverandering teweeg, een stijl die later maniërisme genoemd zou worden. Spranger inspireerde Hendrick kennelijk niet alleen op het gebied van compositie en lijnvoering, maar ook in kleurgebruik. Goltzius paste soms blauw papier toe en de kleuren van de toonblokken lagen wat tint betreft dicht tegen elkaar. Niet bekend is of Goltzius zelf zijn houtblokken maakte.

¹² Ontleend aan Bialler, Nancy Ann, Cleveland Museum of Art. and Rijksmuseum (Netherlands), *Chiaroscuro woodcuts : Hendrick Goltzius and his time (1558- 1617)*, Amsterdam, Ghent 1992 p. 21-25 en Strauss, Walter L., *Chiaroscuro: the clair-obscure woodcuts by the German and Netherlandish masters of XVIth and XVIIth centuries : a complete catalogue with commentary*, Greenwich, Conn. 1973 p. VII-XIV

¹³ Hans Burgkmair *Sint Joris te paard* 1508 Oxford Ashmolan Museum

Tussen 1588 en 1590 ontwierp Goltzius *chiaroscuros* over onderwerpen die ontleend zijn aan de klassieke oudheid (de serie *De godheden*, *Bacchus* en *Mars*). De meeste zijn van de tweede categorie (geen zelfstandig lijnblok) en ongedateerd.

ANDERE VOORSTELLINGEN MET HERCULES EN CACUS

Figuur 7 Hercules en Cacus
Baccio Bandinelli 1534

Het thema Hercules en Cacus was populair in de zestiende en zeventiende eeuw. Een bekend beeld is dat van Bandinelli dat vanaf het begin overigens veel commentaar ontlokt..

Pikant is, zoals Van Mandern dat beeldend in zijn *Schilder-Boeck* weet te vertellen, dat het stuk marmer eigenlijk bestemd was voor Michelangelo. In 1508 vroeg gonfaloniere Piero Soderini, een hoge regeringsfunctionaris van Florence, aan Michelangelo¹⁴ of hij een Hercules en Cacus wilde beeldhouwen als pendant voor de marmeren David op het Piazza Signoria. Uiteindelijk heeft Baccio Bandinelli deze opdracht uitgevoerd.¹⁵ Er zit dus een zekere politieke lading in het werk van Bandinelli, omdat dit de overwinning van De Medici (Hercules) op de Republikeinen (Cacus) moest verbeelden.¹⁶ En niet in de laatste plaats een sculptuur dat de David van Michelangelo, die er vlak naast staat, moest overtreffen. Volgens menigeen (Benvenuto Cellini voorop¹⁷) was dit niet gelukt; het beeld en de beeldhouwer moesten veel kritiek over zich heen laten komen.

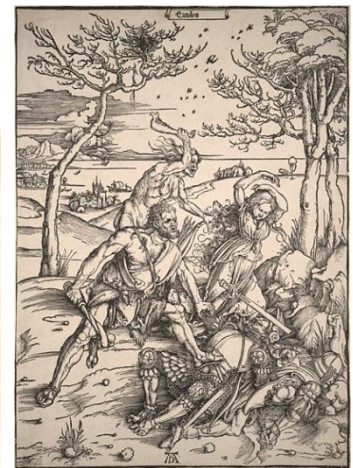
Er zijn enkele gravures bekend met hetzelfde onderwerp, zoals die van Hans Sebald Beham (1500-1550), welke een serie over de werken van Hercules heeft gemaakt, van Heinrich Aldegrever (ook uit een reeks) en niet in de laatste plaats die van Albrecht Dürer.

Figuur 10 Hercules doodt Cacus
Heinrich Aldegrever, 1550

Figuur 9 Cacus flammivomum opprimit Hercules
Hans Sebald Beham 1545

Figuur 8 Hercules verslaat Cacus
Albrecht Dürer ca 1498

¹⁴ Michelangelo heeft een kleiontwerp gemaakt dat soms aangeduid wordt als *Hercules en Cacus*. Het is echter niet zeker of Michelangelo dit als zodanig bestemd heeft voor het stuk marmer in kwestie; omdat de dimensies van het ontwerp niet zouden passen in het blok.

¹⁵ Werner, Hilde, *Vasari over Michelangelo*, Onderwijsinstituut: Kunstgeschiedenis en Muziekwetenschap Universiteit Utrecht, 2006

¹⁶ Bush, Virginia L., 'Bandinelli's Hercules and Cacus and Florentine tradition', in: *Studies in Italian art and architecture, 15th through 18th centuries* Roma 1980, p 164

¹⁷ Benvenuto Cellini liet zich in zijn boek *La Vita* nogal boosaardig uit over dit beeld.

Figuur 11 Hercules en de dode Cacus,
reliëf campanile Duomo Florence
Andrea Pisano (1334 -1336)

Andrea Pisano, bouwmeester van de klokkentoren van de Duomo te Florence, heeft de onderste verdieping voorzien van eenentwintig marmeren reliëfs. Aan de oostzijde bevindt een serie van vijf die de Artes Illiberales verbeelden. Een ervan bevat de voorstelling van Hercules en Cacus, aldus het verdrijven van de monsters van de aarde symboliserend.

De interpretatie van dit reliëf is overigens niet eenduidig: bij deze voorstelling wordt ook aan Kaïn en Abel gedacht.

Ook op schilderijen is deze thematiek nogal eens uitgebeeld, niet in de laatste plaats door Goltzius zelf, die in vergelijking met de chiaroscuro een heel andere compositie heeft gemaakt.

Figuur 12 Hercules en Cacus
Hendrick Goltzius 1613

Dit schilderij diende dan ook een ander doel. Het maakte deel uit van een serie van drie: *Mercurius*, *Minerva* en *Hercules*, die blijk moesten geven van de vroeg zeventiende-eeuwse gedachten over kunsttheorie. Het zijn iconografisch gecompliceerde schilderijen, maar het gezicht van Hercules is waarschijnlijk gemodelleerd naar dat van een werkelijk persoon, de opdrachtgever Colterman junior.¹⁸

Cacus ligt in dit levensgrote portret annex allegorie inmiddels geveld op de grond en ook de spelonk is geheel naar de achtergrond verdrongen. Het thema Hercules en Cacus wordt gebruikt in de zin van 'de deugd overwint het kwaad'.

In de baroktijd zijn evenzeer schilderijen gemaakt over dit thema, bij voorbeeld door Domenico

Figuur 13 Landschap met Hercules en Cacus
Nicolas Poussin 1659

figuur 14 Landschap met Hercules die Cacus uit zijn grot trekt
Domenichino 1621

¹⁸ Nichols, L.W., 'Pinceelen en Oly-verwe; Schilderijen 1600-1617', in: Leeftlang, Huigen and Ger Luijten, *Hendrick Goltzius (1558-1617) : tekeningen, prenten en schilderijen*, Zwolle 2003, p 290

Zampieri, beter bekend als Domenichino, (1581-1641) en Poussin (1594-1665), zij het dat deze schilders vooral het landschap benadrukten, zodat de feitelijke handeling nogal klein is afgebeeld.

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat het verbeelden van Hercules en Cacus populair was vanaf de vroege middeleeuwen tot diep in de zeventiende eeuw. In Italië was zelfs sprake van een Florentijnse traditie toen er een keuze gemaakt moest worden voor een beeld naast de David van Michelangelo.¹⁹ Aanvankelijk illustreerde het thema vooral de deugd die het kwaad overwint, vanaf begin zestiende eeuw is deze moraliserende boodschap ondergeschikt geworden aan esthetische eisen die golden in de toenmalige stijloppvattingen. De accentverschuiving in de thematische behandeling van Hercules en Cacus is ook zichtbaar in de desbetreffende werken van Goltzius. De houtsnede volgt de verhaallijn nauwgezet, de doodslag wordt op spectaculaire wijze weergegeven. Het schilderij dient evenwel een hoger doel: met de andere twee pendanten laat het zien dat tegenstanders van de kunst het altijd afleggen tegen de deugd. Hercules' daad wordt dan ook minder pregnant afgebeeld, want doodslaan past niet zo erg goed bij een deugdzame held.

LITERATUUR

Bialler, N. A., *Chiaroscuro woodcuts : Hendrick Goltzius and his time (1558- 1617)*, Amsterdam, Ghent 1992

Bradbury, K., *Michelangelo*, Bath 2000

Bush, V. L., 'Bandinelli's Hercules and Cacus and Florentine tradition', in: *Studies in Italian art and architecture, 15th through 18th centuries* Roma 1980, pp. 163-206

Hirst, M., 'Michelangelo in Florence: 'David' in 1503 and "Hercules'in 1506', *The Burlington Magazine* Nr. 1169 (2000), pp. 487-492

Luijten, G., Meij, A. W. F. M. en Museum Boymans-Van Beuningen., *From Pisanello to Cézanne : master drawings from the Museum Boymans-van Beuningen*, Rotterdam, Rotterdam Alexandria, Virginia 1990

Mander, K. v., *Het Schilder-Boeck : waerin voor eerst de leerlustighe lueght den grondt der edel vry schilderconst in verscheyden deelen wort voorghedraghen*, Haarlem 1604

Nichols, L. W., 'Pinceelen en Oly-verwe; Schilderijen 1600-1617', in: Leeftang, H. and Luijten, G., *Hendrick Goltzius (1558-1617) : tekeningen, prenten en schilderijen*, Zwolle 2003, pp. 265-305

Orenstein, N. M., 'Eindelijk Spranger', in: *Hendrick Goltzius (1558-1617) : tekeningen, prenten en schilderijen*, Zwolle 2003, pp. 81 -116

Strauss, W. L., *Chiaroscuro: the clair-obscur woodcuts by the German and Netherlandish masters of XVIth and XVIIth centuries : a complete catalogue with commentary*, Greenwich, Conn. 1973

Sutton, D., 'The Greek Origins of the Cacus Myth ', *The Classical Quarterly* Nr. 2 (1977), pp. 391-393

Werner, H., *Vasari over Michelangelo*, Onderwijsinstituut: Kunstgeschiedenis en Muziekwetenschap Universiteit Utrecht, 2006

¹⁹ Hirst, Michael, 'Michelangelo in Florence: 'David' in 1503 and "Hercules'in 1506', *The Burlington Magazine* (2000), p.492

FIGUREN

Figuur 1 Val van de opstandige engelen.....	3
Dirck Barendsz. (1534-1592) De val der opstandige engelen, 1562-1566	
Pen in bruin, witte hoogsels, 53,2 x 33,2 cm	
Royal Collection London c.1810	
Figuur 2 Strijd tussen naakten Antonio del Pollaiuolo ca 1475.....	3
Antonio del Pollaiuolo (1431-1498) Strijd der naakten 1470-1480	
Gravure 42,4 x 60,9 cm	
Cleveland Museum of Art	
Figuur 3 Hercules belaagt Cacus.....	4
Gian Giacomo Caraglio (1505–1565), Hercules belaagt Cacus naar Rosso Fiorentino (1525)	
Gravure 21,2 x 17,5 cm	
The Metropolitan Museum of Art, New York	
Figuur 4 Hercules bevecht Cerberus	4
Gian Giacomo Caraglio (1505–1565), Hercules bevecht Cerberus naar Rosso Fiorentino (1525)	
Gravure 21,2 x 17,5 cm	
The Metropolitan Museum of Art, New York	
Figuur 5 De draak verslindt de metgezellen van Cadmus	4
Cornelisz van Haarlem (1558-1617) De draak verslindt de metgezellen van Cadmus (1588)	
Olieverf op doek op paneel 148,5 x 195,5 cm	
The National Gallery, London	
Figuur 6 Goltzius Hercules en Cacus, (a) toonblok oker, (b) toonblok bruin schematisch voorgesteld, (c) lijnblok zwart.....	5
Figuur 7 Hercules en Cacus.....	6
Baccio Bandinelli (1488 – 1560) Hercules en Cacus (1534)	
Piazzo delle Signoria, Florence	
Figuur 8 Hercules doodt Cacus.....	6
Heinrich Aldegrever (1502–ca 1555) ca 1550	
Gravure 10,8 x 8 cm	
Figuur 9 Cacus flammivomum opprimit Hercules.....	6
Hans Sebald Beham (1500-1550) Hercules overweldigt de vuurspuwende Cacus 1545	
Gravure 49 x 71mm	
Kunsthalle, Kiel	
Figuur 10 Hercules verslaat Cacus	6
Albrecht Dürer (1471-1528) Hercules verslaat Cacus ca 1498	
Houtsede 390 x 283mm	
British Museum, Londen	
Figuur 11 Hercules en de dode Cacus, reliëf campanile Duomo Florence	7
Andrea Pisano (1290-1348) Hercules en de dode Cacus, 1334-1336	
Marmeren reliëf 83 x 69 cm	
Campanile Duomo Santa Maria del Fiore , Florence	
Figuur 12 Hercules en Cacus.....	7
Hendrick Goltzius (1558-1617) Hercules en Cacus 1613	
Olieverf op doek , 207 x 142,5 cm	
Mauritshuis, Den Haag	
Figuur 13 Landschap met Hercules en Cacus	7
Nicolas Poussin, Landschap met Hercules en Cacus 1656-1659	
Olieverf op doek, 156,5 x 202 cm	
Poushkin Museum, Moskou	
figuur 14 Landschap met Hercules die Cacus uit zijn grot trekt	7
Domenchino Landschap met Hercules die Cacus uit zijn grot trekt 1621	
Olieverf op doek, 150 x 121 cm	
Musée du Louvre, Parijs	